

ומצינו שלש לשונות בברייתות שהביאו דין זה: **תניא חדא "בולעץ" בלא ברכה, ותניא אידך "פולטין" ומברך עליהן וחוזר ואוכלן, ותניא אידך "מסלקן" לצד פיו ומברך.**

ומבאר הגמרא: **לא קשיא** סתירה בין שלשת הלשונות, **כי הא דתניא "בולעץ" בלי ברכה** — מדובר **במשקין**, שאם יפלטם ימאסו, ואם יסלקם לצד פיו לא יוכל לברך, ולכן מותר לבלעם בלי ברכה⁽⁵⁰⁾. **והא דתניא "פולטין" ומברך וחוזר ואוכל** — מדובר **במידי דלא ממאים** ויכול לחזור ולאוכלו אחר שפלטו, **והא דתניא אידך "מסלקן" לצד פיו ומברך** — **במידי דממאים** כשפולטו, וכיון שלא יוכל לאוכלו שוב, יסלקו לצד אחד, אך לא יבלענו בלא ברכה.

א-א רמקשה הגמרא: **במידי דלא ממאים נמו, למה**

צריך לפולטו? **לפלקינהו לצד אחד כמו שעושה במידי דממאים, וליברך?**

תרגמא רב יצחק קסקסאה קמיה דרבי יוסי בר אבין משמיה דרבי יוחנן: משום שנאמר [תהלים עא ח] "ימלא פי תהלתך", דהיינו שיברך בכל פיו, ולא בפה שיש בו אוכל [ורק במידי דממאים מסלק לצד אחד, כי אינו יכול לפולטו].

בעו מיניה מרב הסדא: מי שאכל ושתה ולא ברך ברכה ראשונה, מהו שיחזור ויברך כעת, לפני שממשיך אכילתו?⁽¹⁾ —

אמר להו: וכי מי שאכל שום וריחו נודף, יחזור ויאכל שום אחר כדי שיהא ריחו נודף? והוא משל על מי שכבר חטא, שודאי אין לו לחזור ולחטוא שוב, ופשוט שאסור לו לאכול שוב בלי ברכה.

ונקט את הטעם של חשש מיאוס לגבי זריקת בשר, וראה מעדני יו"ט [סי' לב אות ו] ולהלן [נב ב הערה 20].

ובבני ציון ביאר כי לולי שהיו נמאסים היה מותר לזרקן רק לצורך שמחת חתן וכלה, שבהם התירו ביזוי, כמו להמשיך יין בסמוך.

50. **הרא"ש** הביא בשם רבינו חננאל שכיון שכבר אינם ראויין לשתיית כל אדם, אין להקפיד על ברכתו, ונחלק עליו כי משמעות הברייתא ששלשת האופנים שוים, והכוונה שיבלעם ואח"כ יברך. ואף שהשוכח ולא ברך על האוכל אינו מברך אחר שבלעו, כאן כיון שנזכר כשהיו בפיו, אלא שלא יכל לברך, נחשבת זכירתו כעובר לעשייתו [וראה פמ"ג א"א א שמחמת מאיסותן הקלו עליו, ואינו חייב אפילו להרהר את הברכה, אך לטעם רש"י שאי אפשר לסלקן לצד אחד, צריך לומר כמהרש"א לה א, שאם אין מצוה לברך, אינו נחשב כנהנה בלי ברכה. אך

בהגהות אשר"י פ"א יג נקט שכיון שאסור שיהנה בלי ברכה לפניו, נדחה, וגם אחריה אינו מברך, וראה אבי עזרי ברכות יא ה, ולהלן נא הערה 2].

והרמב"ם [ברכות ח יב] כתב "בולעץ ומברך עלים בסוף", והב"י [קעב] דן אם כוונתו כרבינו חננאל, שאינו מברך אלא ברכה אחרונה, ולפניהם פטור, או כהרא"ש שמברך עליהם ברכה ראשונה "בסוף" - דהיינו אחר שבולעץ, ודקדק כצד השני מהשגת הראב"ד "והוא שדעתו לאכול יותר, דאם לא כן הוי ליה גמר", והנידון על ברכה ראשונה שאין מברכים אותה למפרע.

אך הרשב"א הביא בשם הראב"ד שאם אין לו אלא משקין אלו בולע ומברך למפרע, ואם יש לו אחרים, פולט את הראשונים, ומברך על האחרים ושותה.

1. רש"י פירש שהנדון "מהו שיחזור - לאתר

המצוה, כך אפשר לברך גם אחר גמר האכילה.⁽²⁾

דוחה הגמרא: **ולא היא, התם** — בטבילה, מעיקרא לפני שטבל לקריו, **גברא לא חזי**, שאסור לברך קודם שיטהר,⁽³⁾ ולכן הוא מברך מיד אחר הטבילה,⁽⁴⁾ ואילו **הכא** —

אמר רבינא: הלכך, כיון שחייבו רב חסדא לברך באמצע אכילתו, נלמד מכך כי אפילו באופן שכבר גמר פעודתו בלא ברכה, יחזור ויברך אחריה ברכה ראשונה. וכן מוכח ממה **דתניא: טבל ועלה, אומר בעלייתו מהמקוה: "ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו על הטבילה"**, וכשם שאפשר לברך אחר גמר

בשכח "ברכת המוציא וברכת היין", ויתכן שכוונתו כי בכל הברכות חיוב הברכה הוא רק לפני האכילה, משום שאסור להינות בלא ברכה, והנידון רק בשתי ברכות אלו שקבעו בהם ברכה שונה מפני מעלתם, ושמא חייב בה גם אחר האכילה.

3. רש"י פירש שמדובר בבעל קרי שאסור בדברי תורה [כדלעיל כב א], ותוס' נקטו שכוונתו כי משום בעל קרי תקנו בכל הטבילות לברך אחר הטבילה [ועפ"ז מיושבת תמיהת המעדני מלך לד אות ט ע"ש]. והם כתבו שהכוונה לטבילת גרים, ומפני טבילת גר הצריכו בכל הטבילות לברך אחר טבילה [ועי' תוס' בפסחים ז ב ד"ה על].

4. לדעת רבינו חננאל [הובא בסוף דף ג] רק בטבילה התקינו שיברך אחריה, כי תמיד לפנייה הוא אינו ראוי, אך השותה משקין ושכח לברך, אינו מברך אחר כך ברכה ראשונה, כי מצד עצמו היה ראוי לברך לפנייהם [וה"ה בכל מצוה שלפניה יכל לעשות שיברך עובר לעשייתה]. ואילו דעת הרא"ש שלא תקנו תקנה מיוחדת לברכת הטבילה, אלא בכל אופן שלא יכל לברך קודם מברך אחר כך, ולכן כשאינו יכול לסלק את המשקין לצד פיו, כולעם, ואח"כ מברך [וראה רעק"א י"ד יט א, ואו"ח ח י].

אכן מדברי הרי"ף ורש"י [ד"ה התם] משמע שהנידון מצד דיחוי, ובטבילה כיון שהוא דחוי מעיקרא, אינו נחשב דיחוי, ומברך. ואילו

אכילה ושתייה" וכן ביאר את תשובת רב חסדא "יוסיף על סרחנו ויעשה ברכה לטבילה", וכבר תמה מהרש"א אם כן איך למד מכאן רבינא שאפילו גמר סעודתו יחזור ויברך? וגם משלו אינו דומה כלל?

ולכן ביאר שהספק באופן שלא סיים לאכול, והנידון אם כיון שלא ברך בתחילת האכילה, אין ראוי שיברך על המשכה בנפרד, ועל כך מתאים המשל, וכן גרס הגר"א ברש"י "מהו שיחזור - באמצע אכילה ושתייה" וכך ביארנו בפנים.

2. בהגהות אשר"י [הובא בסוף דף ג] חילק בין ברכת המצוות שאם לא בירך לפנייה מברך לאחריה, לבין ברכת הנהנין שכיון שאסור לינהנות בלי ברכה לפני האוכל, נדחה, וגם אחריו אינו מברך, ולפ"ז ראיית רבינא תמוהה. ובהכרח שכוונת רבינא כי אילו לא היה אופן שיכל לכתחילה לברך על מצוה אחר עשייתה, לא היה יכול לברך אחר האוכל אפילו בדיעבד, ואף שלא גמר אכילתו, [וסבר שהחילוק בין אכילה לטבילה אם מעיקרא חזי או לא, הוא רק לגבי ברכה לכתחילה] וראה ש"ך ובית מאיר [יו"ד יט ג].

ובעמק ברכה [ברכת הנהנין א] ביאר כי אף שאחר שאכל אין חיוב לברך משום איסור הנאה מהעוה"ז בלא ברכה, מכל מקום יש מצוה לברך, ודין זה הוכיח רבינא מטבילה, שיש מצוה נוספת של ברכה אחר העשייה, וראה אבי עזרי [ברכות יא ה].

אכן רש"י [ד"ה מי] כתב שהנידון הוא

אספרגוס העשוי מיינ מיושן יפה למעיים.

תנו רבנן: ששה דברים נאמרו באספרגוס:
א. אין שותין אותו אלא כשהוא מיינ חי ולא
מזוג, ודוקא בכוס מלא. ב. מקבלו בימיו,
ושותהו בשמאל. ג. ואין משיחין אחריו,
ואין מפסיקין בו בשתייתו, אלא שותה את
כל הכוס בבת אחת, [ואינו נחשב גרגרן כי
עושה כך לצורך רפואה]. ד. ואין מחזירין
אותו כוס שקיבלו בו, אלא למי שנתנו לו.
ה. ורק אחריו [אחר שתייתו צריך לירוק]. ו.
ואין סומכין אותו [אין אוכלין סמוך
לשתייתו] אלא במינו.

מקשה הגמרא: והתניא, אין סומכין אותו
אלא בפת. והיא אינה ממינו?

מתרצת הגמרא: לא קשיא, הא סומכין לו
באכילת פת, מדובר באספרגוס דחמרא,
ואילו הא סומכין לו רק במינו, מדובר
באספרגוס דשכרא, שאם הוא עשוי משכר
תאנים, אוכל אחריו רק תאנים, ואם עשוי
משכר תמרים, אוכל אחריו רק תמרים.

תני חדא: "ללע"ט [לב, עין, טחול] יפה,
לרמ"ת [ראש, מעים, תחתונות] קשה,
ותניא אידך להיפך "לרמ"ת יפה, ללע"ט
קשה" — לא קשיא, כי הא שאמרו "ללע"ט
יפה, לרמ"ת קשה", הוא באספרגוס דחמרא,
ואילו הא שאמרו "לרמ"ת יפה, ללע"ט
קשה" הוא בדשכרא.

במי שאכל ולא בירך, מעיקרא, כשהתחיל
לאכול, גברא חזי, והואיל ואידחי כשאכל
בלא ברכה, אידחי, ושוב אינו יכול לברך.⁽⁵⁾

[כיון שעסקנו בדיני "יין חי" מביאה הגמרא
ענין שיש בו מעלה ליין חי⁽⁶⁾]:

תנו רבנן: אספרגוס — משקה העשוי מיינ
בתערובת כרוב, יפה ללב וטוב לעינים, וכל
שכן לבני מעים. והרגיל בו לשתותו כל
בוקר לפני האוכל לרפואה — יפה לכל גופו,
והמשתכר הימנו, קשה לכל גופו.

מדייקת הגמרא: מדקתני שאספרגוס זה הוא
"יפה ללב", מכלל, דבאספרגוס העשוי
מחמרא עסקין [כמבואר בסמוך, שהעשוי
משכר קשה ללב], ולפיכך תמהה הגמרא:
אם כן איך קתני "וכל שכן שהוא טוב לבני
מעים", והתניא, על אספרגוס העשוי מיינ:
ללע"ט [לב, עין, טחול] יפה, לרמ"ת [ראש,
מעים, תחתונות] קשה?

מתרצת הגמרא: כי תניא החיא שהוא טוב
למעים, בעשוי מיינ מיושן, שעומד כבר
שלש שנים. בדתנן [נדרים סו א]: האומר
"קונם יין שאני טועם, מפני שהיין קשה לבני
מעים". אמרו לו "הלא יין מיושן יפה הוא
לבני מעים", ושתק, אמור ביין חדש ומותר
במיושן.

שמע מינה שיינ מיושן יפה למעים, וכן

בברכת הנהנין שכבר היה ראוי ונדחה, אינו יכול
לברך.

5. במעדני יו"ט כתב שדחייית הגמרא רק על
האופן שעסק בו רבינא, דהיינו שגמר סעודתו,
אך באופן שממשיך לאכול, מועילה ברכתו גם

על מה שאכל כבר, כי כל זמן שהוא מתעסק
בדבר נחשב כעובר לעשייתו, ושלא כהלבוש
[קסז ח] שלמד מכאן שאין הברכה מועילה
למפרע, אפילו כשממשיך סעודתו.

6. ע"פ תוס' רא"ש.

אמר רבי יהושע בן לוי: שלשה דברים סח לי מלאך המות: א. אל תטול חלוקך שחרית מיד השמש ותלבש. ב. ואל תטול ידיך ממני שלא נטל ידיו. ג. ואל תעמוד לפני הנשים בשעה שחוזרות מן הלוויית המת, מפני שאני מרקד ובא לפניהן וחרבי בידי, ויש לי רשות לחבל.

ומלמדת הגמרא: ואי פגע אדם בנשים השבות מלוויית המת, מאי תקנתיה [מה יעשה כדי שלא יפגע בו מלאך המוות]? — בתחילה לינשוף [יקפוץ] מדוכתיה ארבע אמות. ואחר כך, אי איכא נהרא, ליעבריה, ואי אין נהר, אך איכא דרכא אחרינא, ליזיל בה, ואי אין דרך אחרת, אך איכא גודא [קיר], ליקו אחורא, ואי לא מצא אחת מאפשרויות אלו, ליהדר אפיה מהנשים, ולימא "ויאמר ה' אל השטן [שמשמש גם כמלאך המוות] יגער ה' בך וגו'" עד דחלפי מיניה.

אמר רבי זירא אמר רבי אבהו, ואמרי לה במתניתא תנא: עשרה דברים נאמרו בכוס של ברכה שעושים עליו קידוש או מברכים עליו ברכת המזון⁽⁸⁾: טעון א. הדהח ב. ושטיפה ג. צריך שיתן בו יין חי,⁽⁹⁾ ד. ויהיה

תני חדא: רק אחריו, לוקה בחולי, ותניא אידך, לא רק אחריו, לוקה? —

לא קשיא, כי הא שאמרו "רק אחריו, לוקה" מדובר באספרגוס דחמרא, שאין לירוק אחריו. ואילו הא שאמרו "לא רק אחריו, לוקה" מדובר בדשכרא.

אמר רב אשי: השתא דאמרת לא רק אחריו, לוקה, מימיו הנותרים בפיו אחר השתיה, נזרקין [צריך לירוקן] אפילו בפני המלך, כדי שלא יסתכן בחולי.

אמר רבי ישמעאל בן אלישע: שלשה דברים סח לי מלאך הנקרא "סוריא" שהוא שר הפנים [חשוב וראוי לבא לפני הקב"ה]: א. אל תטול חלוקך בשחרית מיד השמש המשרת בביתך ותלבש, אלא קחנו בעצמך ממקומו.⁽⁷⁾ ב. ואל תטול ידיך בבוקר ממני שעדיין לא נטל ידיו. ג. ואל תחזיר כוס אספרגוס אלא למי שנתנו לך, מפני ש"תכספית" [חבורת שדים], ואמרי לה "אסתלגנית" [חבורת מלאכים], של מלאכי הבלה מצפין לו לאדם, ואומרים "אימתי יבא אדם לידי אחד מדברים הללו, וילכד".

7. בסדר היום כתב שלא יגע במלבושיו עד שיטול, והביאו המג"א [ד א] והשיגו מסוגיין שמשמע שלא יטלם משמש שלא נטל, אך הוא עצמו יקחם אף שלא נטל. והלבושי שרד והפמ"ג כתבו שמהשמש אסור לקחת בגדיו אפילו אם השמש נטל ידיו.

8. רש"י [ד"ה כוס] פירש "ברכת המזון", אך המגיד משנה למד מדברי הרמב"ם [שבת כט ז] שמדובר בכוס של קידוש.

9. רש"י פירש שיתן בו תחילה יין חי ואח"כ ימזגנו, שהרי אינו מברך על יין חי כמבואר במשנה, ובכוס של ברכה גם חכמים לזה [ראה תוס' נ ב ד"ה מודים, ורש"ש ומלא הרועים]. ובאופן נוסף פירשו, שיביאנו חי מהחבית, והיינו שלא ישתמש ביין שנמזג לצורך אחר, אלא ימזגנו רק לצורך הברכה, וראה ביאור נוסף בהערה 12.

ותוס' פירשו באופן נוסף ש"חיי" ביארו "שלם", והכוונה שיברך על כוס שלימה ולא

הכוס מלא. (10) ה. עיטור [כדלהלן] ו. ועיטור
[כדלהלן] ז. נוטלו בשתי ידיו. ח. ונותנו
בימין, ט. ומגביהו מן הקרקע טפה, י.
וכשמברך עליו נותן עיניו בו. ויש אומרים
אף משגרו במתנה לאנשי ביתו.

אמר רבי יוחנן: אנו אין לנו אלא ארבעה
מדברים אלו בלבד: א. הדחה ב. שטיפה ג.
חי ד. ומלא. (11)

תנא: "הדחה" היא רחיצה מבפנים, ואילו
"שטיפה" היא רחיצה מבחוץ.

אמר רבי יוחנן: כל המברך על כוס מלא
נותנין לו נחלה בלי מצרים, שנאמר [דברים
לב כג] "ומלא ברכת ה' – ים ודרום ירשה"
ודורשים שהמברך את ה' על כוס מלא יירש

בארץ ישראל בצד "ים" שאין שם יישוב,
וכן בצד "דרום" שהוא מקום המדבר בארץ
ישראל, ובמקום שאין יישוב אין שם גבול.

רבי יוסי בר חנינא אומר: זוכה ונוחל שני
עולמים, העולם הזה והעולם הבא.

מבאר הגמרא כיצד עושים "עיטור": רב
יהודה מעטרהו בתלמידים, שהיו יושבים
סביבו כשהיה מברך. רב חפדא מעטר ליה
בנטלי – היה מניח סביב הכוס, כוסות
מלאות יין. (12)

אמר רבי חנן: ומלא את הכוסות שמעטר
בהן, ביין חי, כי אינם עומדות לשתיה ככוס
של ברכה, ומראה בהן את שבח הארץ
שמוציאה יין זה. (13)

שבורה, וראה באליהו רבה שאפילו אם רק
בסיס הכוס שבור, פסול לברכה, אלא אם כן אין
לו אחר, ובשעה"צ [קפג יג] דן אם הקולא
כשאינו לו אחר היא רק כשיכול לעמוד בלא
בסיסו, או אפילו אינו עומד כלל.

10. בטור [קפג] כתב שתהיה מלאה על כל
גדותיה, וכתב במור וקציעה שאע"פ שבכך
גורם שישפך ממנה מעט כשאוחזה, אין בהפסד
מועט זה משום "הפסד אוכלין", ובפרט שאינו
מאבדן ככוונה. אולם הט"ז [שם ד] כתב שימנע
ממילוי המביא לידי הפסד אפילו מועט, וראה
בב"ח [שם] שאין צורך שימלאנה לגמרי, כי
רובו ככולו, [ובסי' העב ו כתב שאפילו
לכתחילה די ברוב, וראה פר"ח שם ט, ולהלן נב
הערה 13].

11. תוס' [ד"ה אין] כתבו שרבי יוחנן מיעט רק
על עיטור ועיטור, שהרי בסמוך הוא עצמו דן
בדין "נוטלו בשתי ידיו".

והרשב"א נקט שרבי יוחנן מודה בכל
העשרה דברים, אלא שדעתו כי רק ארבעה מהם
מעכבים את הברכה, והשאר רק למצוה מן
המובחר. ובירושלמי [ה"ה] הביא רק עיטור
הדחה ומלא, וביאר ביפה עינים שמודה בכל
העשרה, ונקט רק מה ששייך לגוף הכוס.

והרמב"ם [ברכות ז טו] כתב רק את ארבעת
הדברים, ומשמע שנקט כי רבי יוחנן מיעט את
כל השאר.

וראה בהגהות בן אריה שבתיקוני זוהר [מז]
מבואר שעשרה הדברים נתקנו רק לזמן
שביהמ"ק קיים, וכוונת רבי יוחנן שאנו -
בזמנה"ז - אין לנו אלא ארבעה דברים.

12. רבינו חננאל פירש שהיה נותן כוס ליושב
בימינו וכוס ליושב משמאלו, וכשמגיע לברכת
הארץ מוסיף לכוס מאחת הכוסות שבידיהם,
וראה הערה 14.

13. ע"פ יפה עינים.

אמר רב ששת: וממלא אותן ביין בברכת הארץ, (14) כי היא הברכה על השובע, ולכן לא ידלל את היין להכשירו לשתייה אלא אחר הברכה. (15)

"עיטוף": רב פפא מעטף בטליתו ויטיב בעת שמברך על הכוס, רב אסי פריס סודרא על רישיה. (16)

"נוטלו בשתי ידיו":

אמר רבי חיננא בר פפא: מאי קראה שמלמד על דין זה? — [תהלים קלד ב]

"שאו ידיכם קדש, וברכו את ה'" והיינו שלצורך ברכה יגביהנו בשתי ידיו. (17)

"ונותנו לימין":

אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן, ראשונים שאלו: יד שמאל מהו שתסייע לימין באחיזת הכוס?

אמר רב אשי, הואיל וראשונים איבעיא להו ולא איפשיטא להו, אנן נעבד לחומרא, ולא נ-ב נסייע את יד ימין על ידי שמאל. (18)

14. כך ביאור הגמרא לפי גירסתנו, אך הרי"ף גרס "חיי" - אמר רב ששת עד ברכת הארץ וביאר רבינו יונה שימלא בכוס יין חי ויתחיל בהמ"ז בלא מזיגה, ורק בברכת הארץ ימזגנו, וכדלהלן [וראה הערה 9].

ותוס' בשבת [עו ב ד"ה כדין ופסחים] קח ב ד"ה שתאין הביאו בשם ר"ת שבתחילה מברך על יין מזוג ולא מזוג, ובברכת הארץ מוסיף לו מים למזוגו.

ובשם רש"י כתבו שבברכת הארץ מוסיף עוד יין בכוס [וכנראה גרסו "ומוסיפין בברכת הארץ] וביאר הב"ח [קפג] שסבר כרבינו חננאל, שהעיטור נעשה בברכת הארץ, בהוספת יין מכוסות העיטור לכוס של ברכה [וכשם שלדעת ר"ת הניח מקום בכוס למזוג בו מים, כך לרש"י לא מלאהו כולו כדי לקיים "עיטור"].

15. ע"פ ריטב"א, וכן הביא בהגהות בן אריה מהזוהר [בלק קפט ב] שיהא חי בברכת הארץ, וימזגנו קודם "רחם".

אך הב"י [קפג] כתב שמוזגו בתחילת הברכה, כי הטעם שמוזגה בברכת הארץ, מבואר ברא"ש שמודיע בכך את שבח הארץ שיינה חזק וטעון מזיגה, וצריך שיהא ניכר בעת הברכה. ובכף החיים הביא שע"פ הקבלה יש למזוגו

בשעה שאומר תיבת "את" בפסוק "ואכלת ושבעת וברכת את".

16. רבינו ירוחם כתב שנותן סודר על ראשו כי אסור לברך בגילוי ראש, והביאו הב"י [קפג], ותמה שא"כ אין זו מעלה בברכת המזון על הכוס, כי כל הברכות אסור לברך בגילוי ראש [ובמעדני יו"ט כתב שבאמת ה"ה בכל הברכות, אלא שכאן מנו מעלה זו במעלות הכוס], ולכן ביאר שהוא סודר שהעומדים לפני הגדולים פורסים על כובעיהם, והב"ח כתב שבכל הברכות די בחבישת מצנפת קטנה [כיפה] ובבהמ"ז פורס סודר שמביא לצניעות ומכניע לב האדם ומביאו לכוונת הברכה וליראת שמים.

ובדרכי משה כתב שכוונת רבינו ירוחם שבבהמ"ז גם העונים לא ישבו בגילוי ראש, ולא רק המזמן. ותמה המחזיק ברכה שא"כ היה ראוי לומר "בי רב אשי פרסי סודרא".

17. ממקור הדין משמע כהמאירי שנוטלו בעצמו מן השלחן, אך הרא"ש גרס "מקבלו בשתי ידיו" והיינו שימסור לו אחר.

18. בשבלי הלקט כתב שהאיסור הוא רק אם מחזיק את כל הכוס ביד שמאל, אך לסייע מותר,